

STORTINGET

Grunnlovsforslag 5

(2023–2024)

Grunnlovsforslag fra Kathy Lie og Grete Wold

Dokument 12:5 (2023–2024)

Grunnlovsforslag fra Kathy Lie og Grete Wold om ny § 107 (om fri vitenskapelig forskning)

Til Stortinget

Bakgrunn

Fri vitenskapelig forskning er helt essensielt for samfunnet, fordi man må kunne stole på at den kunnskapen folk bygger sine liv og handlinger på, er sannferdig. Da må forskningen være fri og uavhengig av andre interesser. Det er likeså viktig at den er etterprøvable. Fri forskning og akademisk frihet er under press i vår tid, og det er derfor viktig å sikre et sterkere vern av den vitenskapelige forskningen.

Demokratiske rettigheter under press

Frihet og uavhengighet for vitenskapen, kunsten, pressen og domstolene er hjørnesteiner i opprettholdelsen av demokratiet og beskyttelsen av menneskerettighetene. Å kontrollere disse institusjonene har derfor stått sentralt i demonteringen av demokratiske prosesser og institusjoner i andre land.

Den akademiske friheten er under press. «Academic Freedom Index» for 2023 viser at i løpet av de siste ti årene har den akademiske friheten hatt et kraftig tilbakeslag. Rapporten viser at universiteter og vitenskapelig ansatte i 22 land og territorier opplever betydelig mindre akademisk frihet i dag enn for kun ti år siden.

Ifølge rapporten «State of play of academic freedom in the EU Member States», som ble utarbeidet for Europaparlamentet i mars 2023, står det overraskende dårlig

til med den akademiske friheten i Europa. Dette gjelder også for land som Norge ofte sammenligner seg med, som Danmark og Nederland.

En rekke europeiske land har allerede fri vitenskapelig forskning som et prinsipp i sin grunnlov. Estland, Hellas, Ungarn, Italia, Latvia, Litauen, Polen, Sveits, Spania, Tyskland og våre naboland i Finland og Sverige har grunnlovfestet varianter av forskningens frihet.

Ettersom akademisk frihet er blant det første som innskrenkes av autoritære regimer, er det nå en pågående prosess i EU-parlamentet for økt beskyttelse av akademisk frihet i EUs lover. Forslagsstillerne mener på dette grunnlag at det både er en nødvendighet og et handlingsrom for å regulere forskningens frihet i den norske grunnloven.

Nærmere om forslaget

Akademisk frihet er et grunnleggende premiss for en demokratisk rettsstat som trenger en allmenn beskyttelse som Grunnloven, og ikke særlover, kan gi.

I Norge er akademisk frihet som prinsipp lovfestet i § 1-5 første ledd første punktum i universitets- og høyskoleloven, som lyder:

«Universiteter og høyskoler skal fremme og verne akademisk frihet. Institusjonene har et ansvar for å sikre at undervisning, forskning og faglig og kunstnerisk utviklingsarbeid holder et høyt faglig nivå, og utøves i overensstemmelse med anerkjente vitenskapelige, kunstfaglige, pedagogiske og etiske prinsipper.»

I denne lovformuleringen presiseres det at universitetene og høyskolene selv skal fremme og verne akademisk frihet. Fri og uavhengig sannhetssøken er grunnleggende også for forskere ved kunnskapsinstitu-

sjoner utenfor akademien, det være seg forskningsinstitutter, sykehus, arkiv, museer eller bibliotek. Dagens vern av fri vitenskapelig forskning er ikke gjeldende for denne gruppen. Det er legitimt for politiske myndigheter og andre instanser å etterspørre eller bestille kunnskap og forskning på angitte områder. Det er imidlertid også i slike sammenhenger maktpåliggende at forskernes frihet i forskningsprosessen, konklusjonen og offentliggjøringen anerkjennes og respekteres.

Ved å grunnlovfeste fri vitenskapelig forskning ønsker forslagsstillerne i tillegg til å oppnå større politisk, offentlig og juridisk bevissthet om forskningens frihet, også å verne fri vitenskapelig forskning mot eventuelle kortsiktige politiske svingninger, samt å gi forskning og forskere utenfor universiteter og høyskoler en juridisk beskyttelse.

Presisjon av grunnlovsforslaget

Grunnlovsforslaget tar utgangspunkt i FN-konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK) artikkel 15 nr. 3, som lyder slik:

«The States Parties to the present Covenant undertake to respect the freedom indispensable for scientific research and creative activity.»

I 2020 gav ØSK-komiteen sin generelle kommentar til denne artikkelen (General Comment No. 25). Her er det gitt følgende generelle beskrivelse av bestemmelsens innhold:

«In order to flourish and develop, science requires the robust protection of freedom of research. The Covenant establishes a specific duty for States to 'respect the freedom indispensable for scientific research' (art. 15 (3)). This freedom includes, at the least, the following dimensions: protection of researchers from undue influence on their independent judgment; the possibility for researchers to set up autonomous research institutions and to define the aims and objectives of the research and the methods to be adopted; the freedom of researchers to freely and openly question the ethical value of certain projects and the right to withdraw from those projects if their conscience so dictates; the freedom of researchers to cooperate with other researchers, both nationally and internationally; and the sharing of scientific data and analysis with policymakers, and with the public wherever possible. Nevertheless, freedom of scientific research is not absolute; some limitations are possible [...].»

Begrepet akademisk frihet er nærmere omtalt i NOU 2022:2 Akademisk ytringsfrihet – God ytringskultur må bygges nedenfra, hver dag, og i NOU 2006:19 Akademisk frihet – Individuelle rettigheter og institusjonelle styringsbehov. Kjernen i akademisk frihet ligger i universiteter og høyskoler, og i vitenskapelig ansatte ved slike institusjoner. Saklig gjelder det i hovedsak valg av forskningstema, metode, formidling av forskning og undervisningsopplegg.

Vitenskap er på sin side et vidtfavnende begrep. Det vil derfor være nyttig å knytte det til ØSK-komiteens generelle kommentar nr. 25 fra 2020, som siterer UNESCOs Recommendation on Science and Scientific Researchers (2017) for en rettslig definisjon av vitenskap:

«the word 'science' signifies the enterprise whereby humankind, acting individually or in small or large groups, makes an organized attempt, by means of the objective study of observed phenomena and its validation through sharing of findings and data and through peer review, to discover and master the chain of causalities, relations or interactions; brings together in a coordinated form subsystems of knowledge by means of systematic reflection and conceptualization; and thereby furnishes itself with the opportunity of using, to its own advantage, understanding of the processes and phenomena occurring in nature and society.»

ØSK-komiteen legger til:

«Thus, science, which encompasses natural and social sciences, refers both to a process following a certain methodology ('doing science') and to the results of this process (knowledge and applications). Although protection and promotion as a cultural right may be claimed for other forms of knowledge, knowledge should be considered as science only if it is based on critical inquiry and is open to falsifiability and testability. Knowledge which is based solely on tradition, revelation, or authority, without the possible contrast with reason and experience, or which is immune to any falsifiability or intersubjective verification, cannot be considered science.»

I alle tilfeller kan dette tjene som et utgangspunkt for å klarlegge hva som menes med begrepet vitenskap i dette grunnlovsforslaget.

Forslaget fremsettes i tre alternativer. De alternative formuleringene er basert på ordlyd og innhold i ØSK artikkel 15 nr. 3. Til forskjell fra grunnlovsforslagene som ble fremlagt for Stortinget i Innst. 187 S (2013–2014), gjelder alternativene her kun forskning, og ikke kunst.

Bestemmelsen i ØSK artikkel 15 nr. 3 pålegger staten å «undertake to respect the freedom indispensable for scientific research». Dette må leses i lys av ØSK artikkel 2, som pålegger statene å gjennomføre forpliktelsene i konvensjonen relativt til tilgjengelige ressurser, men med siktemål om at forpliktelsene ivaretas så godt som mulig. Dermed gir ikke bestemmelsen i særlig grad grunnlag for å utlede konkrete rettigheter for private rettssubjekter, herunder for forskere eller forskningsinstitusjoner. Bestemmelsen retter seg først og fremst mot at statens myndigheter skal ivareta frihetsforutsetninger som er nødvendig for den vitenskapelige forskningen. Staten står i utgangspunktet fritt i valg av virkemidler for å oppnå dette. Det er ikke hensikten med forslaget å gjøre materielle endringer i gjeldende rett, utover å gi den aktuelle regelen grunnlovs rang. Det vurderes ikke å være nødvendig med endringer i øvrig, relevant regelverk.

Forslag

På denne bakgrunn fremmes følgende

f o r s l a g :

Alternativ 1:

Ny § 107 skal lyde:

Statens myndigheter skal respektere den frihet som er nødvendig for vitenskapelig forskning.

–

Dei statlege styresmaktene skal respektere den fridommen som er naudsynt for vitenskapleg forskning.

Alternativ 2:

Ny § 107 skal lyde:

Vitenskapens frihet skal respekteres.

–

Den vitenskaplege fridommen skal respekterast.

Alternativ 3:

Ny § 107 skal lyde:

Statens myndigheter skal legge forholdene til rette for fri vitenskapelig forskning.

–

Dei statlege styresmaktene skal leggje til rette for fri vitenskapleg forskning.

20. juni 2024

Kathy Lie

Grete Wold

Midlertidig

